

відносини і забезпечує системність викладу правового матеріалу щодо особистих немайнових прав, відступаючи при цьому від порядку, який закріплений у Конституції для послідовного забезпечення так званого позитивного регулювання змісту особистих немайнових прав.

1. Покровский И.А. основные проблемы гражданского права. – М.: Статут (в серии "Классика российской цивилистики"), 1998. – 353 с.

2. Малеина М.Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан (Пособие для слушателей народных университетов). – М.: Знание, 1991. – 128 с. – С.11. 3. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Відп. ред. Я.М.Шевченко. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. – 626 с. – С. 258 – 265.

Надійшла до редколегії 18.10.10

М. Краснова, д-р юрид. наук, доц.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА ВИДІВ ДОГОВОРІВ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні юридичні ознаки та наведено наукове поняття договорів в екологічному праві та запропонована їх класифікація.

Ключові слова: договори в сфері природокористування; природоохоронні договори; ліцензійно-договірні екологічні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки; публічно-правові екологічні договори.

В статье рассмотрены основные юридические признаки и наведено научное понятие договоров в экологическом праве и предложена их классификация.

Ключевые слова: договоры в сфере природопользования; природоохранные договоры; лицензионно-договорные экологические отношения в сфере обеспечения экологической безопасности; публично-правовые экологические договоры.

The article describes the main legal signs and point the scientific concept of contracts in ecology law and proposed classification.

Key words: agreements in the field of natural resources use, environmental contracts, contract and licensing environmental relations, public environmental agreements.

На етапі схвалення Стратегії національної екологічної політики України до 2020 року актуальними стають нові правові умови екологічної реформи, наріжним каменем якої стає екологічний бізнес, або ж правові засади екологічного підприємництва [1]. З метою впровадження нових правових засад національної екологічної політики доцільно брати до уваги, що в екологічному праві, поряд з імперативним методом правового регулювання екологічних відносин, ефективно може застосовуватися диспозитивний метод, який дозволяє забезпечувати реалізацію потреб та інтересів усіх учасників таких відносин на договірних умовах. Тому метою цієї статті є здійснення наукового аналізу теоретико-правових засад юридичних ознак поняття та видів договорів в екологічному праві України.

В науці екологічного права вже досить тривалий час порушуються питання договорів в екологічному праві. Одні автори схиляються до того, що це переважно договори в сфері природокористування [2], інші вважають, що на порядок денний виходять ліцензійно-договірні засади екологічних правовідносин [3], треті – що це договори меліоративного типу, основною метою яких є здійснення відновлювально-відтворювальних робіт у сфері використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища [4], ще одна група науковців вважає договори в екологічному праві такими, що носять характер публічно-правових договорів [5]. Все це дозволяє визначити їх як еколого-правові договори.

Більшість авторів приблизно однаково визначають предмет та об'єкти договорів в екологічному праві. Зокрема, предметом таких договорів визначаються відносини, які виникають у сфері використання, відтворення та охорони природних об'єктів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки громадян, а їх об'єктами – конкретні природні ресурси чи їх частини (земельні ділянки, водойми, лісові ділянки, ділянки надр, природні комплекси тощо), а також виконання екологічних зобов'язань, визначених законодавством: здійснити природоохоронні, еколого-експертні, пошукувальні, страхові та інші заходи. Саме за об'єктами, а також за правовим положенням сторін у цих договорах (міждержавні, державні, самоврядні органи та суб'єкти природокористування) договори в екологічному праві відрізняють від цивільно-правових договорів, оскільки у еко-

лого-правовому договорі додержання сторонами екологічних вимог є пріоритетним і обов'язковим [2, с. 6].

Еколого-правовим договором узагальнено доцільно визначати угоду двох і більше сторін з приводу використання природних ресурсів та об'єктів природи, їх відтворення і охорони довкілля, а також забезпечення екологічної безпеки громадян, в якій визначаються права і обов'язки сторін для досягнення єдиної мети при додержанні еколого-правових приписів.

Еколого-правові договори класифікуються авторами за різними критеріями. Так, за предметом та об'єктом правового регулювання виділяються: а) в сфері використання природних ресурсів: земельно-правові, водно-правові, лісоправові тощо; за їх цільовою спрямованістю – оренда природних ресурсів, концесія, застава, сервітути, угоди про розподіл продукції; б) в сфері охорони довкілля: договори на відтворення (відновлення) природних ресурсів (рекультивация, дезактивация, очищення забруднених водойм, лісовідновлення, зариблення тощо), договори на виконання природоохоронних заходів (впровадження очисних споруд, утилізація відходів, лісорозведення, охоронні зобов'язання за природно-заповідним законодавством тощо [2, с. 11]; в) в сфері забезпечення екологічної безпеки: угоди на здійснення еколого-експертних, аудиторських робіт, робіт з перевезення небезпечних вантажів, на розробку проєктів граничнодопустимих викидів і скидів забруднюючих речовин, договір екологічного страхування тощо.

З точки зору підстав виникнення такі договори можуть бути – планові (програмні), тобто такі, що укладаються на державне замовлення або на вимоги ліцензії, та непланові, коли заінтересованими особами щодо їх укладання є відповідні господарючі суб'єкти-природокористувачі. По встановленню прав та обов'язків – переважно двосторонні. В залежності від залучення до їх виконання заходів – однопредметні та багатопредметні (наприклад, гідротехнічна меліорація спрямована на меліорацію земель, пов'язану з будівництвом водойми з метою регулювання водного балансу на цій ділянці земель). В залежності від складу, характеру і періодизації робіт – первинні, супутні або повторні покращення ділянок природних ресурсів і комплексів, в тому числі основні та додаткові. В залежності від конкретної форми зовнішнього виявлення – примірні, локальні, індивідуальні [3,

с. 14-16]. За їх еколого-правовими критеріями: договори на покращення існуючих властивостей територій; договори на відновлення (відтворення) попереднього хімічного, фізичного стану таких територій, тобто пов'язані з їх очищенням від хімічного, радіоактивного та іншого стійкого та небезпечного забруднення; в залежності від виду, характеру та змісту робіт – гідротехнічні, агрономію, агролісомеліоративні, хімічні, біологічні, кліматичні; договори на виконання підрядних, експертних, аудиторських, інформаційних, проектних, перевізних, страхових та інших робіт. Виділяють також міждержавні, міжрегіональні еколого-правові договори.

Отже, для наукового опосередкування поняття еколого-правових договорів є виділення їх загальних ознак. По-перше, еколого-правові договори – це інструмент публічно-правового комплексного регулювання відносин в сфері використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки), що поєднує в собі адміністративні та дозвільні засади, які не стосуються майнових та особистих немайнових відносин. Норми цивільного права при реалізації таких договорів носять субсидіарний, по відношенню до спеціальних норм публічного права, характер. По-друге, цивільно-правовий принцип свободи договору може діяти при їх реалізації із значними обмеженнями. По-третє, переважно їх застосування у передбачених законодавством випадках здійснюється за типовою формою договору, що є обов'язковим. По-четверте, еколого-правові договори носять організаційно-регулюючий характер, оскільки, по-п'яте, в еколого-правових договорах обов'язково однією із сторін має бути суб'єкт публічного права. По-шосте, еколого-правові договори регулюються цілою системою спеціальних публічно-правових норм земельного, надрового, водного, лісового, іншого природоресурсного та екологічного законодавства. По-сьоме, еколого-правові договори завжди укладаються для досягнення не лише підприємницьких цілей, а й суспільних (публічних) інтересів. По-восьме, до істотних (обов'язково необхідних для укладання) умов еколого-правових договорів та до підстав їх примусового (по волі публічного учасника) припинення відноситься більш великий перелік позицій, чим в цивільно-правових зобов'язаннях. По-дев'яте, еколого-правові договори характеризуються особливим змістом і спеціальними умовами, які стосуються публічного порядку (ліцензування, оподаткування, митного режиму тощо), які не застосовуються в цивільно-правових договорах. По-десяте, у таких договорах публічний учасник володіє по відношенню до іншої сторони договору відповідними прерогативами (перевагами) адміністративного характеру. Врешті решт, еколого-правові договори характеризуються формально-юридичною рівністю сторін. Йдеться передусім про наявність для сторін лише можливостей впливати на долю правовідношення з точки зору його виникнення, зміни, припинення; а також еколого-правовому договору властивий еквівалентний характер зобов'язань і взаємна відповідальність сторін [6, с. 19-22].

Не даремно більшість науковців вважають договори джерелами екологічного права [7]. Так, на засадах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї, до яких Україна приєдналася, передбачено продаж квот на викиди забруднюючих речовин, що визначені як парникові гази, тому розпочато впровадження правових механізмів із цих питань шляхом створення спеціально уповноваженого на це органу [8].

Відповідно до вимог екологічного законодавства договірні засади в Україні реалізуються на підставі конкретно визначених норм: ст.ст. 25¹, 26-30, 31-33, 49 Закону України від 25 червня 1991 р. "Про охорону навколишнього природного середовища", Законів України "Про екологічну експертизу" (1995), "Про оренду земель" (1998), "Про угоди про розподіл продукції" (1999), "Про екологічний аудит" (2004), "Про охорону атмосферного повітря" (в ред. 2001 р.), "Про підтвердження відповідності" (2001), "Про об'єкти підвищеної небезпеки", Земельного, Водного, Лісового кодексів України, кодексу України про надра та ін.. У межах вимог цих та інших нормативно-правових актів суб'єкти здійснення екологічно небезпечних видів діяльності шляхом укладання договорів з відповідними організаціями на виконання експертних, аудиторських, страхових, науково-дослідних, пошукувальних та інших робіт забезпечують необхідні документи – висновки, проекти граничнодопустимих викидів і скидів та розміщення відходів у навколишньому природному середовищі, договори тощо з метою одержання дозволів на здійснення такої діяльності, тобто підтверджують свою екологічну правосуб'єктність. На договірних засадах здійснюється відповідно до законодавства й пільгове кредитування для одержання коштів, необхідних на впровадження природоохоронних заходів, в тому числі шляхом використання коштів фондів охорони навколишнього природного середовища (ст.ст. 47-48 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища") [9].

Актуальність засвоєння правових питань договорів в екологічному праві обумовлює спеціальну підготовку молодих юристів у цій сфері, тому в ряді вищих навчальних закладів запроваджено читання відповідної дисципліни [10], яка покликана сприяти вирішенню їх на практиці та дозволить більш ефективно реалізовувати державну політику у цій сфері.

1. Міністр охорони навколишнього природного середовища Віктор Бойко: "Хочемо примирити суспільство, економіку та екологію" // Урядовий кур'єр, 2010, № 102, 8 червня, с.6. 2. Соколова А. К. Договори на користування природними ресурсами: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. – Харків, 1993. – 18 с. 3. Мороз Л. Н. Улучшение природных ресурсов: Договорные отношения. – Минск, 1994. – 72 с. 4. Бринчук М. М. Лицензионно-договорные основы природопользования и охраны окружающей среды: в Учебнике: Экологическое право (право окружающей среды). – М., 1998. – С. 342-384; Суров А. Ф. Лицензионно-договорные основы природопользования и охраны окружающей среды: Автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.06. – М., 1999. – 29 с.; Геталова М. А. Договорные отношения в области охраны окружающей среды // Автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.06. – М., 2002. – 24 с. Вона ж: Роль договора в области охраны окружающей среды // Журнал российской права, 2004. № 1. 5. Хаустов Д. В. Публично-правовые договоры как особый инструмент государственного регулирования природопользования: Автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.06. – М., 2003. – 25 с. 6. Хаустов Д. В. Публично-правовые договоры в природопользовании / Экологическое право. – 2003. – №4. – С. 17-24; №5. – С. 12-20. 7. Дубовик О. Л. Экологическое право: Учебник / О. Л. Дубовик. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 584 с.; Малишева Н. Р. Джерела міжнародного права навколишнього середовища. В підруч.: Екологічне право України: Академічний курс. – Друге видання / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2008. 8. Положення про Національне агентство екологічних інвестицій України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 липня 2007 р. № 977 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 57. – Ст. 2279. 9. Порядок використання коштів державного бюджету на здешевлення кредитів для здійснення природоохоронних заходів: затверджений постановою Кабінету Міністрів України постановою від 18 серпня 2005 р. № 773 // Офіційний Вісник України. – 2005. – № 34. – Ст. 2050. 10. Краснова М. В. Договори в екологічному праві: Навчально-методичний комплекс (програма, робоча програма, практикум). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, юридичний факультет, кафедра трудового, земельного і екологічного права. – К., 2009. – 43 с.